

130 VIII 52/7

3239019501543

Ivan
Olbracht
Zamřížované
zrcadlo

na str. 231—242
h závorkách škrtl
části v hranatých
t editor. Otazník
ení jist správným
mavost uvádíme,
k a ono papírové
2, a dále to, že
ryžil Olbracht
né filmové hře
ekař).

. H. (1970)

OBSAH

ZAMŘÍŽOVANÉ ZRCADLO

První den	9
Druhý den	24
Třetí den	41
Tři výkřiky ze tmy	62
Čtvrtý den	72
Rozhovor na okenním prkně	88
Pátý den	109
Hrob v kosatcích	124
Dny ubíhají vzad	144
Polovina života	165
Poslední den	191

DVĚ PSANÍ A MOTÁK 195

Přílohy	229
Doslov	243
Vydavatelské poznámky	259

SPISY IVANA OLBRACHTA
SVAZEK SEDMÝ

*Řídí Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV
Ediční rada: Ludmila Lantová, Emanuel Macek,
Miloš Pohorský, Bohumil Svozil*

IVAN OLBRACHT
ZAMŘÍŽOVANÉ
ZRCADLO

K vydání připravil a vydavatelské poznámky napsal dr. Rudolf Havel. Doslov napsala dr. Ludmila Lantová. Obálku, vazbu a typografickou úpravu navrhl Milan Hegar. Vydal Československý spisovatel v Praze roku 1980 jako svou 4482. publikaci. Odpovědný redaktor Bohumil Svozil. Výtvarný redaktor Miroslav Váša. Technická redaktorka Blahoslava Zlámaná. Vytiskla Stráž, tiskařské závody, n. p., Plzeň, závod ve Vimperku. AA 12,50, VA 13,21. 601/22/856. Vydání sedmé, v ČS třetí. Stran 280. Náklad 5000 výtisků. 13/23. 22-023-80. Kčs 19,—

DOSLOV

Olbrachtova knížka *Zamřížované zrcadlo* vyšla poprvé na sklonku roku 1930. V české literatuře se znovu objevilo téma žaláře a forma vězeňského deníku, které nebyly v minulosti výjimkou. Řada českých spisovatelů — od Sabiny a Friče přes Arbesa k Neumannovi, Šrámkovi a Dykovi — poznala za tiskové přestupky a protirakouskou politickou činnost kriminál monarchie, ale Olbracht byl první, kdo podle vlastních zážitků popsal žalář samostatného demokratického státu. Už samy tyto souvislosti nutily ke kritickému zamyšlení o charakteru republiky.

Zamřížované zrcadlo nebylo nadto hlasem ojedinelým, ale vstupovalo mezi další literární svědectví o buržoazní justici a policejním aparátu; shodou okolností rovněž na přelomu let 1930—31 vyšla například Káňova knížka *Dva roky v polepšovně, Historky z kriminálu* od V. Prokūpka a časopisecky otiskoval Laco Novomeský své úvahy politického vězně. V článku *Věc nejvyššího zájmu* (Literární noviny, leden 1931) charakterizoval Olbracht sám skutečnost, „že tolik československých spisovatelů zná kriminály z vlastní zkušenosti“, za příznačnou pro československý tiskový zákon i pro metody vlády. „Odhalení“ o pravé tváři republikánského soudnictví a policejního aparátu, k nimž se přiřadila i starší brožura *Ivan Olbracht své ženě Heleně Malířové z vězení na Pankráci v lednu 1928*, nabývala smyslu bojovné obžaloby třídní podstaty režimu.

Olbrachtovi byl demaskující vztah k justici vlastní už před válkou a prohloubil se politickými zkušenostmi z prvních let samostatnosti, jak o tom mimo jiné projevy svědčí i knížka *Devět veselých povídek z Rakouska a republiky*. V utajované protihumánosti a v absurditě soudních náleží, žalářů a trestních opatření spatřoval nejen mírovou formu bez ustání vedené války, ale i jeden z projevů degenerace buržoazně demokratického zřízení (Jiří Opelík). V Zamřížovaném zrcadle zašifroval Olbracht tento vyhraněný názor do jakési skryté polemiky s Karlem Čapkem, reagujícím kdysi na jeho brožurku o pankráckém vězení obhajobou „korektnosti“ republikánských soudů. V povídce *Hrob v kosatcích* se objevuje v ironizující charakteristice prezidenta krajského soudu, humanisty a milovníka květin, a jeho úlohy „udržovati v širokých vrstvách občanstva, k sentimentalitě vždy poněkud náchylného, víru v abstraktní spravedlnost úřadů“. Také líčení některých trestních opatření — zejména hrůz korekce — vyznívá v kontextu dobových polemik o „humanismu“ československého soudnictví a nápravného aparátu, vedených mezi levicovým tiskem (Tvorba, Signál, Red) a Peroutkovou Přítomností, jako jedno z otrěsných obvinění.

Zamřížované zrcadlo ovšem přesahovalo aktuálně politický smysl sociálního svědectví. Jeho dokumentární funkci podtrhl — jak jsme viděli — sám politický a literární kontext, do něhož se Olbracht začlenil i svými vězeňskými dopisy (první dva zveřejnila jako protest proti tehdejší perzekuci komunistického tisku roku 1928 adresátka H. Malířová, podruhé — rozšířené o „moták“ — je vydal autor roku 1931). Zachytil v nich bezprostřední poznatky politického vězně z Pankráce, které zaznamenal prostým a hutným výrazem, jehož epigramatická úspor-

nost a kultivovaná epistolární stylizace jen podtrhovaly agitační naléhavost spisku. Od linie čistě usvědčujících svědectví se Zamřížované zrcadlo odlišovalo „trochu příliš veselou intonací“ (B. Václavek) obrazu ostravského kriminálku, představovaného jako mírně komický rodinný podnik: manželka dozorce odbíhá rozpařená od kuchyňských hrců hlídat arestované, které jindy střeží šestiletý syn, vězeňští psi se k nim přátelsky lisají, politický provinilec se stává preceptorem žalářníkovy chlapce. Stylizace do humorně idylizující roviny ostatně uváděla revolučně zaměřenou kritiku — chápala-li Zamřížované zrcadlo především jako obžalobný dokument — do jistých rozpaků: mluvila pak o „výjimečnosti Olbrachtova případu“, o „netypičnosti“ poměrů v malé venkovské věznici a spolu s tím připomínala autorovy vlastní poznatky z Pankráce, kde je „třídní systém tvrdší“.

Složitější je to u Zamřížovaného zrcadla i s *bezprostředností* svědectví. Reportážním způsobem zachycuje fakty už čtyři až šest let minulé (Olbracht byl vězněn v květnu a v červnu 1926 za řeč pronesenou na protiválečném táboru lidu v Karvinné v létě 1924), které sice nabývají v situaci zostrujícího se třídního boje na počátku hospodářské krize nové naléhavosti, k nimž však autor zároveň získal i časový odstup. Kniha se stává výrazným projevem vyrovnávání s politickou minulostí a s pojetím revolučnosti literatury, k němuž se Olbracht klonil ve dvacátých letech: v tomto smyslu představuje svědectví daleko širší a ještě mnohostrannější.

V podtitulu i v některých vlastních výrociích charakterizoval Olbracht své dílo jako „román“ a zdůraznil tak sám skutečnost, že se v něm aktuálně politický a individuální dokument uplatňuje jako jedna ze složek složitého beletristického textu. Neznamenal to nikterak, že

by chtěl oslabit bezprostřední společenský dosah díla, ten naopak rozvedl a prohloubil v polemických pasážích a v zobecňujících úvahách (např. o smyslu trestu), k nimž Zamřížované zrcadlo jak v partiích reportážního, tak syžetového charakteru trvale tihne. Druhá charakteristika uvádějící dílo do souvislosti s „velkým“ literárním žánrem měla spíš podtrhnout šíři zobrazených sociálních skutečností a lidských osudů; upozorňuje i na podstatný rys knihy — na hledání a dotváření filozofického pojetí života, které se uskutečňuje ve vlastním kontextu reportéra, vyprávěče i hlavního hrdiny.

V úvahách o žánrovém určení Zamřížovaného zrcadla není možno obejít datum jeho vydání. Právě na sklonku roku 1930, po provokativně formulovaném článku Kischově (Román? Ne, reportáž!) v časopisu Čin vyvrcholila diskuse o perspektivách románu v moderní literatuře. Vyhrocené stanovisko „zuřivého reportéra“ E. E. Kische o reportáži jako literárním žánru budoucnosti, který prostým záznamem reality převyšuje výtvořky fantazie, bylo reakcí na krizi tradičního románu založeného na fabulaci a na individuální psychologii postav. Znamenalo však zároveň i jisté zobecnění situace soudobé prózy, v níž se včleňování dokumentárních a úvahových prvků do syžetových forem stávalo zdrojem umělecké obrody, způsobem, jak tyto formy přiblížit skutečnosti. K tomuto závěru došla nakonec i rozsáhlá diskuse (mimo jiné se jí zúčastnili i J. Hora, F. X. Šalda a Fr. Langer), vyvolaná programovou jednostranností Kischových formulací. Olbracht do sporu přímo nezasáhl, ale jeho kniha sama mohla působit jako pohotový příspěvek v řešení krize fabulované prózy a nadto jako pokus, jehož originalita je v české i světové literatuře snad bez obdoby.

Spíš než román připomíná Zamřížované zrcadlo žánro-

vě skladbu, jejíž kompoziční půdorys je odvozen z novelistických cyklů. Základní rámec tu tvoří deníkové záznamy z dvouměsíčního pobytu v ostravském žaláři. Rovina vlastní empirie je rovínou reportážní: obsahuje autentickou výpověď směřující jak k jedinečnému dokumentu prostředí, tak k objektivně platnému poznání širší sociální reality své doby. Výraznou složku záznamů tvoří například vězeňský folklór v nejširším smyslu slova — písně, představy, zvyky i zvláštní vztah k věcem, k němuž vede izolace (zájem o tuto oblast projevoval Olbracht ostatně už za Rakouska v nevydané knížce črt Rezervistovy dopisy). Reportážní kontext Zamřížovaného zrcadla tihne zároveň silně k subjektivní introspekci: v deníkových kapitolách se znovu a znovu uplatňuje rovina dojmů, evokací, intimních vzpomínek, snů, ale i ironického sebezpozorování a autokritiky. Do tohoto v podstatě bezdějového pásma reportérovy empirie jsou včleněny čtyři novely, epicky objektivizující čtyři osudy z věznice, příběhy lidí, kteří se „vyšinuli z běžných kolejí ostravského života“ a dostali se do konfliktu se zákony společnosti. V montáži reportážních a epických partií navazují tyto syžetové celky vztah k postavě reportéra, který vystupuje nejen jako jejich vyprávěč a komentátor, ale stává se i přímým partnerem dialogického sporu, postavou vyrovnávající se s myšlenkami epického hrdiny vložené povídky.

Těsnější či volnější švy mezi reportážními a epickými kapitolami se přitom realizují různým způsobem. Novela *Hrob v kosatčích* je například kompozičně uzavřeným čistě epickým celkem. Příběh situovaný do minulosti postavami i ději je v reportážní pásmo jen volně včleněn motivem zapomenutého psiho pomníčku v žalářnickově zahradě a předveden formou objektivního vyprávění z historie

věznice, bez digresí a zásahů reportéra. Životní příběh venkovského ševce Galičáka, hrdiny povídky *Tři výkřiky ze tmy*, je naproti tomu útržkovitě naznačen už v předcházející reportážní kapitole. Mezerovité a nedůvěru budící výroky postavy, s níž se reportér poznává jako s vězeňským gongařem, procházejí pak ve vlastní povídce jakýmsi procesem interpretace, založené na domýšlení kusých faktů a na doplňování jejich sociálně psychologické motivace. Kompoziční vkloubení se tu uskutečňuje konfrontací dvojí podoby jediného děje, jak ostatně předznamenávají první slova novely: „Ano, bylo to s těmi podrážkami a s tím četníkem docela jinak, než jak mi to František Galičák vypravoval, či lépe řečeno, bylo to opravdu skoro tak, ale nebylo to všechno...“ Vedle těchto v podstatě epických způsobů spojování kontextů motivickým předznamenáváním stojí případ druhé novely (těsné včlenění do reportážní empirie charakterizuje sám její titul *Rozhovor na okenním prkně*). Do příběhu mladého kasaře se reportér opětovně mísí, nejprve zvědavými otázkami k dobrodružné „profesi“, později námitkami proti anarchistickým představám o revoltě. Epické vyprávění přechází v dialog, vrcholící v závěru ideovým sporem o pojetí revolučnosti.

Čtyři uzavřené novelistické celky vystupující z rámce reportážní empirie — příběhy rebelantského ševce, pekařského učně, který se naučil krást, sadistického správce vězení i dělníka dospívajícího k poznání síly své třídy — mapují do značné šíře sociální i myšlenkovou situaci Ostravska v poválečném desetiletí. Obrazy epických hrdinů Zamřížovaného zrcadla a jejich osudů tihnou k vyhraněné sociální typizaci; v některých případech ji autor vytýká jakoby před závorku lakonickým předznamenáním třídně společenského smyslu následujícího vyprávění

(„Je to příběh živnostnické pekařské dílny.“). Konkrétnost a sociální autenticitu obrazu umocňují i prvky jazykového charakteru — časté využití dialektismů, slangové výrazy a pracovní termíny různých profesí.

Montáží úseků reportážního a epického charakteru, subjektivního vyznání a sociálně politické úvahy se vytváří žánrově i kompozičně složitá struktura, uvolňující bohaté možnosti významových konfrontací. Promyšleně budovaný tvar Zamřížovaného zrcadla působí přitom dojmem publicistické lehkosti a spontánní „neliterárnosti“ v nejlepší smyslu slova. Originální syntéza tohoto díla, která souzněla s tendencemi světové prózy k obrodě prvky reportáže a filozofické úvahy, znamenala mezník v Olbrachtově vývoji. Po údobí dvacátých let, v nichž autor působil převážně jako komunistický novinář a agitátor stavějící svou literární aktivitu do bezprostředních služeb politické výchovy mas, bylo Zamřížované zrcadlo jakýmsi návratem; znamenalo nové navázání na logiku dosavadního díla a harmonické sloučení jeho dvojí — společensko-publicistické a beletristické — linie. Dva roky po Anně proletářce, v níž se Olbracht pokusil vytvořit román proletářského kolektivu volným „spojením povahopisných pasáží, sociální reportáže a agitace“ (Josef Hora), se Zamřížované zrcadlo zdálo být syntézou tvarově originálnější a umělecky mnohostrannější. Ve formulacích dobové kritiky nejružnější orientace se opakoval pocit, že dospělo k novému a hlubšímu pojetí revoluční literatury, překonávajícímu aprioristická rezidua převážně agitační koncepce, k umělecky svrchovanějšímu a přitom i sociálně naléhavějšímu tvaru.

Vzhledem k předchozímu vývoji I. Olbrachta — a to nejen k publicisticky angažované tvorbě dvacátých let — překvapuje Zamřížované zrcadlo silnou lyričností: do-

kumentárně reportážní složky se neustále konfrontují s vysloveně básnickými úseky, s lyrickými popisy, poetickými reminiscencemi, hymnickými apostrofami. Nalézáme tu pasáže (například vzpomínku na Stanov), navozující stylistickou rovinu pozdějšího Nikoly Šuhaje: „Neboť v tom jméně jsou lesy tak hluboké jako půlnoční propasti a jejich zeleň je černá. Je to lipka na vrších, na obzoru Kokrháč, dvaapadesát domků na horských stráních, mnoho pramenů, na jaře plochy petrklíčů a v říjnu pod srubem jablka s vůní mandlí. Je to Rek, hnědý křepelák s prutem jako pleréza, s nímž proloudáme srpnové dny. . . , je to můj devadesátiletý děd, selský mudřec, jehož dlouhý vous voní včelami. . . Teď za mnou přišel Stanov k deseti půlnočním mřížím ostravského kriminálu. . . jako věrná dívka, která přelézá s uzlíkem zeď, když dozorcí spí.“

Volné napojování smyslových představ, tvořící celé řetězce obrazů, souzní hlavně s evokacemi krásných a slavnostních okamžiků z dětství a mládí, z rodiny a rodného kraje a vnáší do Zamřížovaného zrcadla nový, citově zdůvěrnější a zvroucnější tón. Některé rysy zlyričtění Olbrachtova výrazu jako by dosvědčovaly tvrzení V. Nezvala, že autor neprošel bez povšimnutí nejen okolo poezie Wolkrovy, ale i kolem poetismu. Necháme-li stranou otázku přímého vlivu či závislosti jednotlivých postupů, zůstává i bez zevrubnějšího rozboru faktem, že právě na přelomu dvacátých a třicátých let Olbracht usiluje o básnické umocnění své prózy, že do ní vnáší celou škálu lyrizujících prvků. Patří k nim nejen neobvykle silná metaforičnost (připomeňme například jen partii kapitoly Pátý den, v níž je autorovo opojení psaním — v okamžiku, kdy dostal do cely papír — opsáno téměř máchovskou plejádou příměrů a rozvinutých metafor), ale i stálá konfrontace dokumentárních záznamů s vyhra-

něně lyrickými vložkami (např. apostrofou slunce v počátku téže kapitoly).

Lyriismus Zamřížovaného zrcadla je ovšem přímo zakotven v postavení i funkci subjektu tohoto díla. S přihlédnutím k celé Olbrachtově beletristické tvorbě zaujímá v něm přímé vyjádření subjektivního dojmu, zkušenosti, osobního názoru nejsouvislejší plochu. Autorský subjekt je přitom programově stavěn do středu zájmu, stává se předmětem introspekce a sebezpozorování vůbec: reportér do věznice přichází s úmyslem sledovat své vjemy, pocity, dojmy a myšlenky v neobvyklém prostředí, veden snahou bezprostředně zachycovat reakce na realitu odlišnou od všech dosavadních zkušeností. Uvolňuje se tak proud obrazných asociací, sílí smyslová složka popisů a evokací vnějšího světa. Skutečnost je často — jak to ostatně vyplývá ze situace autorského subjektu, vězně osamělého ve čtyřech zdech cely — zobrazována prostřednictvím holých a útržkových vjemů: zvuků, hlasů, stínů, světél a pachů doléhajících k jeho smyslům a čivám.

Rozvinutá subjektivita je ve významové výstavbě díla výchozí složkou podřízenou snaze domýšlet jednotlivé fakty a pochopit okolní svět. Cesta k poznání se uskutečňuje jako autentické spoluprožití situace, jako postupné splývání s prostředím věznice. Realizuje se přitom nejtěsnější splynutí reportéra s děním, ztotožnění s prostředím, o něž se například E. E. Kisch tolikrát pokoušel svými pověstnými převleky (za tuláky, nezaměstnané, česáče chmele), protože právě v něm viděl hlavní záruku pravdivosti svých reportáží.

Introspekce, pohled na sama sebe v „zamřížovaném zrcadle“, racionální pozorování vlastních reakcí ve zvláštních okolnostech vězení se stávají součástí širšího úsilí dojít k nezakreslenému, objektivnímu poznatku, očiště-

nému od nánosu konvencí. Všechná zvědavost, zaměřena navenek i dovnitř, o níž se hned na začátku mluví jako o nejsubjektivnějším rysu autorova charakteru, se ve svých důsledcích sráží s ustálenými představami, šablonami, neživými schémata v citění a myšlení. Dostává se nejprve do rozporu s konvenční představou žaláře a vězňova utrpení: sebezpozorování při prvních krocích v ostravském kriminálu odhaluje jakousi „nepatřičnost“ reportérových prožitků, zcela protikladných pocitům spojeným s obdobnou situací v zkonvenčených obrazech „žalářní“ literatury a poezie. Skutečnost překonává apriorní představy i při dalším poznávání věznic: tento podtext proniká například všemi epizodami, v nichž se autor, veden profesionální odpovědností politického pracovníka, pokouší přimět spoluvězně k protestům za dodržování vězeňských předpisů. Srážka zvnějšku vedené agitace se starou vězeňskou zkušeností vyznává v neprospěch první a reportér je nucen na svou povinnost působit na masy rezignovat. Lehce ironizující tón vlastní sebekritiky splývá přitom s ochotným opouštěním ustrnulých představ, se straněním mnohotvárné skutečnosti před zjednodušenými názory o ní. V tomto smyslu prochází též ústřední postava reportéra a vyprávěče epických příběhů v Zamřížovaném zrcadle určitým vývojem, vnášejícím do tohoto díla bez děje dynamický prvek. Absolvuje celou stupnici „rušení“ apriorních představ: není mu dopřáno prožít náležitě a „typické“ vnitřní stavy vězně, „trpět“ a „toužit po svobodě“, neuspěje v přímočaře vedené agitaci (jakýmsi předznamenáním neúspěchu je už v první kapitole rozmarná vzpomínka na stanovského zedníka Šourka, odolávajícího protiklerikální propagandě mladého Olbrachta) a v bizarním prostředí ostravského kriminálu, který je napůl stroze byrokratickou, napůl

rodinně idylickou organizací, nemůže nakonec ani sám uplatnit zásadně nesmiřitelný postoj k policejní moci. Postupné sblížení se životem věznic, jež je výsledkem těchto dílčích deziluzí, vede však přes odhalování ceny prostých věcí (nože, zápalky, tužky) k přirozenému splývání s kolektivem: lidé z věznic se „stávají atomy nového životního procesu básníka, nitmi, z nichž si utkává předivo svých příštích dní“ (F. X. Šalda). Namísto jednostranného agitačního působení nastupuje vědomí bytostného spolenectví, klidné družnosti a skutečné lidské pospolitosti, jehož symbolem se stává — v prvním vydání dialekticky odstíněný — výraz „kamerádství“. Zahrnuje i ty, kteří by se — podle Olbrachtových vlastních slov — jinak „byli nikdy nesešli v žádné schůzi a u stolu žádné hospody“, všechny, označované jako „vzpříčivší se“, jedince nějak odporující stávajícímu řádu, vzpurníky a buřiče v nejširším slova smyslu. Celou linii dění popisovaného reportážními úseky Zamřížovaného zrcadle je možno charakterizovat jako vrůstání do kolektivity, stojící nad předsudky, strnulými názory a prázdnými pojmy, které omezují přirozeně lidské tíhnutí k pospolitosti.

V plánu epických celků včleněných do rámcového reportážního pásma se stává obdobou představy „vzpříčivších se“ návrat k milované postavě Olbrachta mládí — osamocenímu odbojníkovi, živelnému buřiči, zlému samotáři. Epická objektivizace souzní v Zamřížovaném zrcadle s rehabilitací a s novou konkretizací staršího literárního typu. V hrdinech všech čtyř povídek se svým způsobem opakují rysy známé z Olbrachtovy minulosti. Postava sadistického vězeňského dozorce Adama z *Hrobu v kosatcích* navazuje zobrazením mezních situací lidského osamocení na psychologickou linii Olbrachta díla (*Žalář nejtemnější, Rasík a pes*), ale zároveň přerůstá v hy-

perbolický obraz věrného služebníka policejního režimu, který připomíná drastickou rovinu povídky „z Rakouska i republiky“ *Kariéra Eduarda Žáka*.

Zvláštní charakter Zamřížovaného zrcadla nevyplývá jen z přehodnocení problémů typických pro autorovy počátky, například omezenosti individuální vzpoury, protikladu živelné revolty a mrtvého pseudorevolucionářství aj.; působí i jako impuls namířený k budoucí podobě Olbrachtovy epiky. Prostředkující postavení díla zřetelně vyniká v případě dvou povídek o osamělých buřičích. Charakteristika Františka Galičáka (*Tři vykeřiky ze tmy*), vesnického ševce a dezertéra, na vlastní pěst a s nasazením vlastní kůže bojujícího proti pánům, válce a nespravedlnosti, obsahuje zárodečný prvek loupežnictví, a popis zběhnutí jako by výrazově předznamenával mytickou polohu Nikoly Šuhaje. („Neboť je-li už v této době nutno spát na syrové zemi, mítí hlad jako toulavý pes a volné chvíle věnovat louskání vší a není-li již možno jinak, než bez pomoci chčipat, mordovat, loupit, utíkat a schovávat pod mez hlavu, proč to vše neudělat na vlastní pěst? Lesy jsou hluboké a loupežnická svoboda slavná.“)

Od baladického a silně poetizovaného obrazu osamělého rebela se druhá povídka — *Rozhovor na okenním prkně* — dostává k filozofickému vyrovnávání s anarchistickým protispolečenským gestem. Životní příběh pekařského učně, který se naučil z nouze a z lásky krást a který pokládá riskantní kasařskou dráhu za druh společenské pomsty, přechází závěrečnou pasáží v dialog, v němž je autor — veden znalostí sociálních zákonů i historie třídního boje — stržen do přímé polemiky o formy revolučního rozkládání státu. Jednoznačné stanovisko vědeckého socialisty i racionální převaha nad bezvýchodností anarchistické destrukce nedokáže však ani zde přehlušit

hlubokou sympatií k nezkrotnému živelu v lidské povaze, obdiv ke všemu, co vybočuje ze řádu a vytváří opojnou plnost života, co zaručuje, aby se svět nestal „jediným racionalizovaným továrním sálem, jediným polem s jedinou brázdou od slunce východu po jeho západ“. Živelně destruktivní gesto nabývá smyslu v dialektice života: toto závěrečné krédo Rozhovoru jako by v širších sociálních souvislostech formulovalo představu o obohacení konstruktivního a racionálního vztahu ke světu romantické nepravdivosti a vznětem nikdy neukojené a nekontrolované vzpoury; před lety objevil Olbracht tuto představu — tehdy jako stěžejní problém umělecké tvorby — v románu *Podivné přátelství herce Jesenia*.

Pro Olbrachtovo pojetí společenského vývoje je zvláště příznačná čtvrtá povídka *Polovina života*, vyprávějící o cestě ostravského horníka k proletářskému uvědomění: proti živelným buřičům staví nový typ revolucionáře podrobujícího se morálce organizovaného třídního boje. I tato kompozičně a významově exponovaná povídka však potvrzuje v podstatě romantický základ Olbrachtovy představy života a revolučního boje, neomezeného úzce utilitaristickými cíli. Příběh komunistického dělníka bojujícího za nastolení beztřídní společnosti objevuje v podstatě sociálního zápasu znovu faustovskou „touhu po nedosažitelném“, po překračování sil a možností člověka, která se nevyčerpá jen změnou a zlepšením společenských a výrobních podmínek, ale přetrvává i vítězství revoluce. „Co na tom, přijde-li místo štěstí jen lepší výrobní řád? Život a bojování jdou dále. A nestálo by za to ani žít, kdybychom chtěli jen to, co je v našich silách. A věru by se nechtělo s vážnou tváří klásti na hrany kříže a vyhazovati si ze hry chlebové kotoučky, kdybychom toužili jen po dosažitelném“, tato závěrečná úvaha k *Pol-*

lovině života jako by shrnovala i smysl všech předchozích vyprávění. Sociální revolta — i v podobě organizovaného třídního boje — souzní s filozofickou představou dialektiky života, neuchopitelného zjednodušujícím schématem a přesahujícího všechna jednostranná vymezení. Vědomí mnohotvárnosti a nespoutanosti životních protikladů je jakoby všudypřítomné a proniká tkání všech Olbrachtových obrazů. Proto má ve struktuře díla tak významnou úlohu objevování „druhé stránky života“ prostřednictvím konfrontací a kontrastů. Tato metoda, pro Zamřížované zrcadlo vychází, se promítá do všech vrstev významové výstavby od složek tématu až ke kontrastům v rovině jazyka a stylu. Kontrastní je samo postavení vyprávěče — politického vězně v kriminálku pro „obyčejné“ provinilce — a stálá významová oscilace představ dvouměsíční vězení — dvouměsíční prázdniny; na ironicky působícím kontrastu je založeno celé zobrazení ostravského žaláře jako policejního mechanismu a zároveň rodinně vedeného podniku; kontrastně je představován vztah vězení a světa mimo ně, jehož zásahy působí rušivě nebo groteskně; na překvapivých kontrastech je budována kompozice reportážních kapitol, jejichž dokumentární věcnost v závěru pravidelně pointuje „zázračná“ epizoda (Pavlina hra na klavír, sblížení s mladým dobrmanem aj.) dovršující den; zřetězení motivů konfrontuje lyrické apostrofy se scénami z drsné reality. Nadnesené básnické pasáže se střídají s reportážně „suchým“ popisem, lyrické okouzlení se sebeironií, ostrá společenská kritika se subtilním zážitkem, mikrosvět cely se zaměňuje s makrosvěttem volného života. „Kontrast jest principem bytí, vlna za vlnou, nahoru dolů, vzestup a pokles, bez něhož byl by život vězeňskou celou. Ale jakým prudkým životem jest pak má cela, jsou-li v ní možny kontrasty tak náhlé?

Bosé nožky sotva došly dále než ze schodů druhého poschodí, kdy jsem se dověděl, co je vězeňský kbelík.“ Stálým vyhledáváním a zdůrazňováním prudkých protikladů a významových skoků, zvrátů mezi krásou a oškli-
vostí, okouzlením a špínou, mezi poetičností a hnusem, všedností a zázračností, jež je smyslem všech motivických kompozičních a stylových konfrontací, se Olbracht v Zamřížovaném zrcadle přiblížil k básnický výsostnému ztvárnění prožitku dialektické mnohosti lidského života.

Naše poznámky k tomuto dílu pomalu končí. Pokusily se jen naznačit, co dokázal Olbracht udělat s jednoduchou formou vězeňského deníku založeného na dokumentárním záznamu prostých faktů. Celek, vzniklý sloučením reportážního pásma se zdůrazněnou informativní a polemickou funkcí a epicky objektivizovaných partií — vytvořených ostatně rovněž na základě skutečných událostí —, zapůsobil hned po vydání jako vzácně se vyskytující syntéza politické aktuálnosti s myšlenkovou a uměleckou hodnotou, přesahující historicky podmíněné stanovisko v revolučním zápasu své doby. Zamřížované zrcadlo by mohlo být téměř školním příkladem teze o jednotě časové a nadčasové platnosti pravého uměleckého díla. Aniž by nějak omezoval dokumentárnost a sociální účinnost, ukázal se tento nekonvenční a zcela originální tvar schopným evokovat dialektickou plnost života, věčně se přelévajícího přes konvence a pouta starého myšlení.

Václavek hovořil svého času o tom, že se Olbracht Zamřížovaným zrcadlem dopjal mytické roviny. Kouzelné a monumentální ovzduší mýtu — jehož podstatou i účelem je vkořenit pomíjivou lidskou existenci do hloubek jistoty — je cítit všude tam, kde dochází k splývání jedince s pospolitostí, k zakotvení v pocitu „kamarádství“; objevuje se i v místech, kde se v obrazu člověka ve vězení (v situaci,

vedoucí k lidskému oprostění a k objevení hodnoty prostých předmětů) odhaluje vzrušující koexistence „civilizace a doby kamenné“, v níž si zachovává cenu jen velice málo věcí. V tomto smyslu je Zamřížované zrcadlo, kniha, pokoušející se myšlenkově prohloubit představu revoluční socialistické literatury, předstupněm k románu o Nikolu Šuhajovi a skutečným prahem Olbrachtova vrcholného údobí.

LUDMILA LANTOVÁ

VYDAVATELSKÉ POZNÁMKY

Tento 7. svazek Spisů I. Olbrachta obsahuje dvě původně samostatně vyšlé práce: Zamřížované zrcadlo a Dvě psaní a moták. První, reportáže ze slezskoostravského vězení (Olbracht si zde odpykával trest od 19. května do 14. července 1926), vyšla poprvé r. 1930 v Praze v nakladatelství B. Jandy Sfinx (410. svazek knižnice Nové cíle a 11. sv. knihovny Pyramida), podruhé r. 1933 v nakladatelství Melantrich jako 6. sv. Spisů Ivana Olbrachta (44. sv. sbírky krásné prózy Úroda). Druhá, reportáže z vězení na Pankráci (zde byl Olbracht od 13. ledna do 11. února 1928), vyšla r. 1931 u nakladatele A. Synka v Praze (5. sv. knihovny Omnia). Do jednoho svazku je Olbracht spojil v roce 1949 pro své Spisy (sv. 7) vycházející tehdy v nakladatelství Svoboda v Praze a v této podobě vyšly v nakladatelství Československý spisovatel r. 1954 jako součást Spisů (sv. 7) a r. 1962 mimo ně, kdežto nakladatelství Mladá fronta vydalo v r. 1968 Zamřížované zrcadlo bez dopisů pankráckých (5. sv. souboru Zlatá pečeť). Vychází tedy v našem svazku Zamřížované zrcadlo posedmé a Dvě psaní a moták popáté.

Ale obě knihy měly svou prehistorii. Ze Zamřížovaného zrcadla vyšly 5. 12. 1929 v Literárních rozhledech (14, 1929—30, č. 3, str. 62—65) *Tři výkřiky ze tmy*; 12., 19. a 26. 6. 1930 v Rozpravách Aventina (5, 1929—30, č. 37, str. 469, č. 38, str. 481 a č. 39, str. 493) *Polovina života*;

17. 7. 1930 v časopise Čin (1, 1930, č. 38, str. 903—916) *Z kroniky věznic* (v knize s názvem *Hrob v kosatcích*); v časopise *Plán První den* (1, 1929—30, str. 341—350), *Druhý den* (1, 1929—30, str. 470—482), *Třetí den* (1, 1929—30, str. 577—591), *Čtvrtý den* (1, 1929—30, str. 674—685) a *Pátý den* (2, 1930—31, č. 3, str. 66—72). *Rozhovor na okenním prkně* vydal 1930 Otto Girgal v 16 výtiscích. Části vycházející v časopisech, někdy označené jako „z chystané knihy Zamřížované zrcadlo“, byly otiskovány jako samostatné, uzavřené celky. Někdy mají (*Tři výkřiky ze tmy*) jiný začátek než v knize, mají jiné rozdělení do odstavců (v časopisech je jich mnohem méně, jsou stahovány zpravidla dialogy) a do vydání knižního přešly jen s úpravami sporadickými. Podstatnější nebo pro Olbrachta charakteristické odchytky časopiseckého znění od znění knižního jsou tyto:

- str. 13 to je na kriminál šlechetné
17 šedesát kroků
18 A při jejich čtení jsem se dověděl, co je to vězeňský kbelík.
20 mrzutosti a nepříjemnosti. „Já s vězni nekřičím... Je tedy také podle předpisů vlidný. Můj pan dozorce býval délesloužícím šikovatelem, prožil celou válku na frontách a tu úctu k účelnosti předpisů má odtud.
33 No jo, je to prasečina. Dříve...
38 Na chodbě se koná obřad holení.
43 Mračil se jak kostelník od sedmi hromů.
44 čtyři měsíce odkroutil, ... řekl jsem s nevinností novorozeněte.
56 napěchováno tolik, že byl přesvědčen, že sedlák nic nepozná.
57 Soudy na Ostravsku jsou ostré, neboť kraj je

veskrze proletářský, bohatá buržoazie v mizivé menšině, mnoho nezaměstnaných, důlní a hutní neštěstí každodenní, nálady jsou nabity traskavými plyny, které každé chvíle vybuchují, a sdo-statek chátrý, třeba tedy vládnouti železem a hrůzou; ale přece se mi jen zdá(!), že by se z Galičkových slov dal vykonstruovati zločin veřejného násilí.

62 Ano, bylo to s těmi podrážkami a s tím četníkem docela jinak, než jak mi to František Galičák vypravoval, či lépe řečeno, bylo to opravdu skoro tak, ale nebylo to všechno.

„Kolik toho máš?“ zeptal jsem se ho, když jsme se poprvé setkali na vězeňské chodbě.

„Tři měsíce.“

„Proč?“

„Ale, člověče, to je dlouhá historie,“ máchl rukou, „kvůli jednomu četníkovi.“

Bylo zřejmo, že o věci nechce mluvit a já jsem nenaléhal.

Pak jsme myli celu. Jednotvárná práce s kartáči a hadry v rukou, ticho a crkot ždímané špíny do plechových kbelíků sblížují lidi a tehdy jsem počal o těch třech měsících a četníkovi znova.

A on mi tu historii pověděl. Byla poněkud příliš jednoduchá, aby byla uvěřitelnou. Hádali se v hospodě s novým michálkovickým ševcem o ceně podrážek a živnostenské oprávnění a četník, starý nepřítel, přitom Františka Galičáka zatkl. Na cestě mu Galičák řekl: „Budete-li mě tam na četnické stanici bít, uvidíte, co udělám.“

Nic více?

Nic více!

Za ta slova dostal František Galičák tři měsíce těžkého žaláře pro nebezpečné vyhrožování.

„Co jsi mu ještě řekl?“

„Nic.“

„Ale za tu rvačku s konkurentem jsi byl také souzen?“

„Ne.“

Ostravské soudy jsou tvrdé. V tomto kraji důlních neštěstí, sociálních revolt a podsociálních zločinů je účelno vládnouti železem, a je-li kde třeba úzkost ze ztřtka přehlušovati krutostí rozsudků, je to právě zde. Ale nevěřil jsem Františku Galičákovi stejně.

Bylo to opravdu jinak.

Člověk se musí bránit,...

63 a zahodí-li se pracovní knížka s poznámkou „Propuštěn z práce pro odepření práce,“ lze v Ostravě...

69 Pak byl v Ostravě soud. Soud, který se dívá... za důkaz vražedného úmyslu. Soud vzal...

75 „Rádo se stalo. Teď už o ně nebude zle.“

84 mužů a žen. „Ne: Už nikdy válka!... Nýbrž: Válku válce!“ Pod mýma nohama arch kancelářského papíru, na něž si dělá poznámky trochu znervóznělý pan komisař v uniformě. Pak v Praze cesta...

86 To bije lyrická paní Halka.

93 Čtla Tomana, Horu, Wolkra a jeho dějepisné a dobrodružné romány odmítla. Milovala své básníky něžně a oddaně, měla mnoho ctižádosti, aby si je zamiloval také on, a čítali je od těch dob spolu, učili se jim z paměti,...

108 Postavil se přede mnou a řekl:...

109 jako v pracujícím víně,...

121 odborná hospodářská kniha.

122 Pak jsem se vrhl do psaní.

124 Tehdy vládl věznicí dozorce Adam a panoval jí po způsobu černošských císařů nebo prvních plantážníků na Haity.

Denně se probouzel s protivně mdlou chutí...

126 byla záchrana, ale nepolekal se, neboť nepřátelé...

128 z cel a stáli před jejich dveřmi.

křičel na ně a: „Jak to lajdáš, chachare? Chceš do korekce?“ Vedle něho seděl Lord. Klidný a ostražitý. „Dištanc! Dištanc!“

„Ne ty! Ty, ty!... Sem pojd! Blíž! Ještě blíž! Žes neloupala?“ Co kdyby mi teď vyškřábala oči? myslil si...

129 nemrzla v poledne ve džberu...

130 Cosi neznámého, ale tak strašného...

131 neboť je krásné býti panovníkem osvětleným. nekrut se, stará, nekrut,...

133 do uší. Trubka plechově vřeštěla,...

136 zaujat touto hrou jako lovec na čekané. Vězeň si počínal...

poslouchal, je-li věznice tichá a není-li nikde v prostoru zvuku, z kterého by mu mohlo vyrůstí nebezpečí. Tak tu stáli...

Ale ta hra nemohla trvat do úplného setmění. Když byl Polák...

138 přibroušených do hran. Ale dozorce Adam předložil...

životního pohodlí. Úmrtí polského vězně...

139 ještě větší. Proč? Což nekoná...

nezabýváme. Vaším potížením věřím, ale posou-

diti jich nedovedu...

140 Istivě a zákeřnický.

Dozorce Adam zmrzačil v korekci horníka. Poškodil mu páteř a muž se stal neschopným k práci.

141 bylo třeba hájiti, neboť ministerský rada...

A kromě toho byl na ředitele učitelského ústavu velmi rozhořčen: Při poslední stížnosti obešel instanci okresní politické správy a obrátil se k zemské školní radě přímo. Ale ovšem... iluze spravedlnosti. Boj byl rozhodnut. Prezident...

142 Vše mu vonělo v těchto dnech protivnou vůní parfumovaného mýdla a cigarety a jeho sny byly ošklivé. A vše ho opouštělo. Představení, nepřejí si...

143 V koutě zahrady je zakopán Lord. Na jeho hrobě rostou modré kosatce.

168 chodil po domech nabízet palivo.

175 odmrštila až tam. V srpnu roku 1916...

176 Ležel tam a klackoval se...

177 chleba a špeku.

zákopové povalování...

179 peníze, jedli dosyta a v poschodí...

180 v zuřivost. Kdy už konečně chcípne...

186 soumraky u vesničky L. a krátkotem táhnoucích vran nad hlavou, usínání u Toboly.

187 dobříce? Oči mu ve tmě zasvítily zeleným svítem. „Nejlépe se vším praštit.“

189 Tak žije horník z Hermenegildy.

První psaní z pankrácké věznice otiskla Helena Malířová ve zkráceném znění ve Večerníku Rudého práva 28. 1. a 1. 2. 1928. První část s hlavním titulkem „Pankrác-

ký vězeň vypravuje“ a s podtitulkem „Z dopisu Ivana Olbrachta z Pankráce“ obsahuje první odstavec dopisu. (Ostatek článku je vyplněn zprávou dělnického dopisovatele.) Druhá část dopisu (od slov: „V jedenáct hodin je taková zima...“) vyšla s titulkem „Ivan Olbracht píše z Pankráce. První noc v chladu, smradu a hladu. — Tak vy se nedáte ostříhat? — Od instance k instanci. — Budete lepit obálky. — Poctivého loupežníka chci vidět!“, s poznámkou redakce: „Otiskujeme druhou část dopisu, který zaslal soudruh Ivan Olbracht z Pankráce své ženě soudružce Heleně Malířové. Dopis musel projít vězeňskou cenzurou, ale z jemné ironie Olbrachtova líčení můžete velmi dobře seznat, jaké jsou tam skutečné poměry.“ A s poznámkou H. Malířové: „Toto psaní mi poslal z Pankráce můj muž Ivan Olbracht (Kamil Zeman) — nemám příčiny, proč bych je nesdělila s veřejností.“ Oba dopisy (bez motáku) vydala pak „jako dokument počátkem roku 1928 Rudá pomoc Československa na podporu svého současného boje za vrácení práv proletářským politickým vězňům“ s titulem (na obálce) „Ivan Olbracht své ženě Heleně Malířové z vězení na Pankráci v lednu 1928.“ Třetí stranu této brožurky tvoří faksimile začátku prvního dopisu, kde je Olbrachtovo postskriptum, které později otiskováno nebylo: „Dnes sem prý přišel z Krče rekomandovaný dopis. Vydají mi jej až v sobotu.“ Kdežto rukopis knihy Zamřížované zrcadlo je nezvěstný, je v pozůstalosti I. Olbrachta uložené na Strahově uchován rukopis knížky Dvě psaní a moták (bez první strany) využívající výstřížků z tisku z r. 1928 a tvořící podklad pro vydání v roce 1931.

První psaní má v Rudém právu nejen jinou typografickou úpravu (dialogy jsou sázeny do zvláštních odstavců), ale i některé odchylky textové, které si vyžádalo umístění

v novinách. Souvětné celky rozdělené středníky byly nahrazeny samostatnými jednoduššími větami, jsou zde doplněny narážky, kterým čtenář Rudého práva nemusel rozumět (mají *mého* Jesenia; starého pána (*otce*); do výroků Luisiných (*Landové-Štychové*), naopak je užito jen iniciály B. u jména kasaře Bureše a jméno strážníka Lumpa je vynecháno. Jinak se text v Rudém právu liší od znění vydaného Rudou pomocí jen v drobnostech, podstatněji na těchto místech: 1)...až do posledního slova. Mělo to styl, bylo to precizně oddistancováno a líbilo se mi to. Nato jsme byli... 2) Skládám tedy a lepím obálky v normální slušné cele. To máš tedy přesně... 3) Mluvili jsme o frakařích (doživotně odsouzených s černou páskou na krku). Takové zdomácnělé zde...

Tisku vydaného Rudou pomocí použil Olbracht při pořizování rukopisu pro nakladatele Synka. Části, na nichž nehodlal nic podstatného měnit, vystříhal a vlepil na patřičná místa rukopisu; znění vyšlé r. 1931 je tedy již prací záměrně uměleckou a za autentické znění dopisů poslaných H. Malířové můžeme považovat jediné to, které vyšlo r. 1928. Podobně můžeme předpokládat, že ani moták, vyšlý poprvé r. 1931, není autentický (jeho originál stejně jako originály obou psaní se nedochovaly), nýbrž že už je psán záměrně jako umělecká reportáž. Přepracované dopisy se od autentických liší už rozsahem: ve 204 řádcích prvního dopisu (našeho vydání) je použito 128 řádků, ve 274 řádcích druhého dopisu 120 řádků textu původního a přitom se z původního textu vypouštělo minimálně. Na dochovaném rukopise je vidět, jak Olbracht na dopisech i motáku doma pracoval. Jsou zde škrty jednotlivých slov (k některým se vrátil, když jenom změnil slovosled), některá škrtnutá slova nebo věty byly nahrazeny jinými, vhodnějšími, jsou zde škrty slov nebo

vět, které už do definitivního textu nepřišly; jsou zde interlineární vpisky a přípisky na zvláštních listech vložených mezi strany textu. Celkem je v rukopise přes 300 takových úprav. Uvádím jen závažnější a zajímavější odchylky rukopisu od tištěného textu:

- str. 198 přece jen (v této nudě přelíčení) až k
199 dūtku (a snažil se tvářiti se při tom vážně).
205 (Nešťastnice!) Ty jsi dala...
Způsobila jsi tím (trochu nepochopitelného)
rozruchu
207 mě rozdrtit! (Neboť se to nehodilo k jeho poslání.)
na jejich (politická) vězeňská privilegia
208 žebráci, (kteří z touhy po životním zaopatření zapalují stohy, ale zademonstrovati si konečně možno, obzvláště když to působí dobře i) agitačně.
neodnášeli. („Gebíruje“ vám to, tady to máte, dělejte si s tím, co chcete! Tak jsem ty) plecháče a chléb (skládal) do pyramidy (do) kouta.
Ani mne nenapadlo...
209 ptal se Špatný.
(Smál jsem se.
„Bylo by vám snad milejší, kdybychom v ní byli pokračovali?“
„Ne. Ale proč?“
„Protože jsme...
mohl (před představenstvem nadávat. A nadával jsem opravdu na celé kolo a nadávaný ředitel sebou trhal a rozčiloval se.) Ale věděl...
211 (Ale začal jsem vlastně o svých listech.) [mezi 17. a 18. řádkem]
214 (Každého rána nám totiž dávají do cely (kudlu)

na krájení chleba kudlu a večer nám ji zase odeberou, abychom si z ní z dlouhé chvíle nemohli v noci kroutit kornoutky. Znáš přece ty dětské krejcarové kudly z jarmarků našeho mládí, tupé a s tupými hroty?!) [mezi 10. a 11. řádkem]

215 To mě (strašně rozčilovalo. (Navěsí) Navěsili na člověka (ať je to kdo chce, jako ve středověku) deset...

218 (Rád bych Ti také něco pověděl o dozorcích, našich bezprostředních představených, na nichž tolik záleží. Neboť dohodnouti se možno (jen) pouze nahoře nebo docela dole. Jen nechtěj jakživa nic u prostředku. Tam jsou ouřadové, jichž životem je papír a strach. Potřebuješ-li něco od pošty, vyříd' si to buď s listonošem) záleží. (Neboť dohodnouti se možno buď dole nebo docela nahoře. Nejen tady, všude. Jen jaktěživa nic nechtěj vprostředku. Tam jsou ouřadové, jichž životem je papír, strach a [nečitelné slovo] lenost. Potřebuješ-li něco od pošty, buď si to vyříd' s listonošem, nebo jdi (až) nejméně až do ministerstva pošt a telegrafů a na vojně jednej vždy buď s rotmistrem nebo s generalisimem. A poněvadž s ministerstvem spravedlnosti nežijeme zrovna v nejlepších vztazích, záleží nám tolik na dozorcích.) Jsou to většinou — Naše chodba C 1 šla k panu medicínálnímu radovi, bylot' (přece) nutno zjistiti výsledek očkování, které na nás za Kudrnovy asistence prováděl, a psáti do linek pořádně vedených úředních záznamů samozřejmě a bez jakéhokoli údivu: „Výsledek negativní... detto, detto, detto...“ Čekali jsme na chodbě před ordinací síní. Bylo

tam ještě mnoho jiných vězňů a s nimi pět dozorců. Polohlasitě jsme mluvili a náš dozorce nás nechával s pokojem. Ale z druhého konce chodby křičel jiný:

„Ticho!“

Nedbali jsme toho mnoho.

„Hergot! Ticho!“

Vězňové umkli. Mluvil jsem (s Flanderkou) se Šnajderkou, mládencem všemi mastmi mazaným, o němž Ti jednou napíšu, a dostal jsem chuť zaprovokovat si. (Mluvil) Hovořil jsem dál a (Flanderka) Šnajderka, který můj úmysl ihned postřehl a mlčky schválil, se smál už více než polohlasitě.

„Slyší nebo neslyší?!“ křičel horlivý strážce a díval se na mne.

„Slyší, ale nedbá,“ zabručel k sobě prastarý dozorce, známý tím, že chodí po věznicí a vede samomluvy.

„To jsou inteligenti! Chovají se jako kluci!“ volal s despektem první, přišel blíže a dělal zuřivé oči.

(Nečitelná věta.)

Stali jsme se rázem středem pozornosti celé chodby, vězňové umkli, byli zvědaví, jak to dopadne, a toto jejich (napětí) usměvavé (napětí) očekávání se opravdu v ničem nelišilo od napětí kluků ve škole. Mluvil jsem do (Flanderky) Šnajderky dále a on, nemoha to již vydržeti, se chechtal.

Celý červený dozorce stál již těsně u nás.

„Ještě hůř než kluci! Jako uličníci!“

Byl jsem k němu obrácen bokem a nevzal jsem ho na vědomí.

„Vám to povídám!“ zahřměl mi do očí.
„Ahá!“ obrátil jsem se k němu s velmi hlasitým údivem.

(Teď to propuklo. Vězničkové spustili huron-
ský křik. Napětí se vybíjelo. Flanderka se smíchem
zajíkal. Byla to třída, s níž v této chvíli nesvede
nic ani pan řídící.)

Věžňové propukli (zadržovaným smíchem)
v nezadržitelný chechtot. Napětí se vybíjelo.
Chodba byla jedinou otřásající se bránicí. Švan-
derka se smíchem zajíkal. (Byla) Třída, s níž
v této chvíli nesvede nic ani pan řídící.

Hned tu byli všichni dozorcí.

„Ticho! Ticho!“

Teď už šlo o jejich vlastní kůži.

„Ticho!“

Dozorce, celý rudý, zmizel kamsi na druhý
konec chodby a už se neukázal.

Byl jsem zvědav, udá-li mě a zač.

Ale nebylo nic.

Ale to vytahování se není pravidlem. Chovají
se... [mezi 28. a 29. řádkem]

Pro sledování historie textu obou prací v tomto
svazku obsažených je tedy počet dochovaných
textových pramenů dostatečný. Pohyb textu byl
znatelnější při úpravě pro knižní vydání než při pře-
tiskování textu vyšlého již knižně. Olbracht
zasahoval do textu, jak to měl ve zvyku, i zde,
a to zcela záměrně, ale jeho úprava se týkala
už jen jazyka, popřípadě stylu vydávaného díla.
Všechny změny, které provedl sám nebo později
(po r. 1945) s editorem svých spisů, totožným
s editorem tohoto svazku, směřovaly k tomu,

aby se jazyk jeho knih nerozcházel se soudobým
jazykovým územ, spíš hovorovým než knižním,
a k tomu, aby zbavil své knihy všeho, co by
mohlo narušovat plynulost, přesnost a klasickou
uměřenost vyprávění. K tomu vedlo nejen
odstraňování jazykových prvků zastaralých a
zastarávajících nebo prvků knižních (pravo-
pisných i mluvnických), nýbrž (i když řídicí)
i nahrazování slov slovy jinými, podle autora
vhodnějšími, nebo dokonce k vypouštění slov
nebo vět podle autorova názoru zbytečných.
Po Olbrachtově smrti prováděl editor podobné
změny na autorovo přání i dál, ale už jen spora-
dicky (jde hlavně o odstraňování infinitivů na
-ti, podoby jest a zastaralých genitivů). V násle-
dujícím výčtu uvádíme pouze změny lexikální
nebo stylistické, ponechávající stranou velké
množství úprav pravopisných a mluvnických
(číslice za citovaným místem značí vydání,
v němž je citované místo obsaženo; z toho, že
jde téměř vždy o 1. vydání, je zřejmé, že se text
od druhého vydání v podstatě neměnil; u Dvou
psaní a motáku považujeme za 1. vydání to,
které 1928 vydala Rudá pomoc Československa):

- 11 prodlužování (1)
- 13 srdečným (1)
- 16 ve věku poprvé zamilovaných dívek (1)
- 17 Když postihla (1)
nad samotným (1)
- 18 někým z tvého rodu (1)
- 21 jsem již neviděl (1)
- 22 ve večerem temné horské krčmě (1)
- 30 a když za chvíli přišel (1)

- branou (1)
42 nebo těžké starosti (1)
43 něco mi dole podepíšete (1)
48 záblesk solidarity ve mně vzbudil (1)
53 se svého lešení (1)
55 Ve třech není možno mlčeti (1)
56 měl tři (1)
napěchováno tolik, že byl přesvědčen, že sedlák
nic nepozná (1)
hněval se na sedláka a odešel (1)
57 Dlouhou chvíli (1, 2)
59 na dostaveníčko k učitelskému ústavu (1)
mi přinese z města zítra, dnes nemohl (1)
62 Věta: Chlapci vozíkáři... byla součástí před-
chozího odstavce (1, 2)
63 Věta: Umouraný hoch... byla součástí před-
cházejícího odstavce (1, 2)
75 k situaci poněkud příliš důstojně (1)
82 dcerka (1)
84 a žen. „Ne: Už nikdy válka!... Nýbrž: Válku
válce!“ Pod mýma nohama arch kancelářského
papíru, na něž si dělá poznámky trochu zner-
vóznělý pan komisař v uniformě. Mluvím. Čela
nástupu (1)
86 přiběhl za mnou nahoru (1)
98 jmen dosud zachovalých mladistvých noviny
obyčejně neověřejňují (1)
99 z prvního semestru (1)
104 Věta: Ne že by ho byli... tvořila samostatný
odstavec (1)
107 požívali plného výtěžku (1)
110 jeho fanfáry? Kde jsou zástupy (1, 2)
115 jsem se dověděl málo (1)

- Věta: Ano, Galičák věděl... tvořila samostatný
odstavec (1)
116 než jsou všechny balvany (1)
117 zdůrazniti. Ale tahle věta je tedy již vůbec nad
lidské síly. Tehdy jsem vzal (1; později vypuštěná
věta tvořila samostatný odstavec)
118 překročiti musí. A šťastný ženich, který čtrnáct
dní před svatbami zjistil, že si z veřejného domu
přinesl pohlavní nákazu, nemůže mítí větší
hrůzu z těch čtrnácti dní a z rodinných večerů
u nevěstinych rodičů, z něžnosti své milé, z jejich
důvěřivých očí a z radostných plánů do budoucna,
než Emek z matčiných nadějí a starostlivých
rad. A ani jemu není méně do zoufalství, útěku
a sebevražedných myšlenek. Politujte (1)
119 slečno Pavlinko (1)
121 dejte mi práci na zahradě (1)
124 v ukrajinském Charkově (1)
charkovské domy (1)
126 byl velmi malý (1)
132 Věta: Lazečtí přerazili... a věta následující
tvořily samostatný odstavec (1)
135 ošklivou tvářnost. Za čtyři dny (1)
136 Hoch se vyšplhal (1)
příčkou odtrženou od postele (1)
špehýrkou pozoroval (1)
až do tmy (1)
zaujat touto hrou jako lovec na čekané. Vězeň (1)
velmi plaše (1)
minuty, shrabával (1)
cihlovou drť (1)
slézal dolů (1)
a tiše do kbelu vysypal (1)

- a napjatě zbystrěným sluchem poslouchal, je-li vězňice tichá a není-li nikde v prostoru zvuku, z kterého by mu mohlo vyrůstí nebezpečí. Tak (1) dva nepřátelé na život a na smrt (1) stejně tiší a opatrní, dělily je jen dřevo a plech dveří (1) nemohla trvat věčně. Když byl Polák (1)
- 137 Věta: Zamířil. tvořila část následujícího odstavce (1, 2)
- 138 druh pomsty ve věznicích (1)
- 139 životního pohodlí. Úmrtí polského vězně (1)
- 141 než si ji přečetl (1)
- 143 přijal se vzdechem hlubokého uspokojení (1)
- 153 nastavoval gladiátor rychle štít (1)
- 154 Koně měly krásně zladěné rolničky na hřbetech (1)
- 155 Má ho snad dáti (1)
- 157 Už jí nikdy neposílám (1)
- 158 Věta: Ale někdy zavolá... byla částí předcházejícího odstavce (1)
- 159 slyšel jsem brač, mandolínu (1)
- 161 Já jsem to vlastně (1)
- 162 a přičichl, přimhuřuje oči (1)
- V desítce se dopoledne porvali chlapi, bijíce se pěstmi (1)
- pana vrchního rady. Srstky mají (1)
- 167 smrt, neboť šlo o (1)
- 168 po domech nabízetí palivo (1)
- 177 třeba si je kdysi představovali (1)
- Zákopové povalování se (1)
- 180 nebezpečnou černou masou (1)
- 182 Věta: Tam si také našel... byla částí předchozího odstavce (1, 2)
- 183 Věta: Slunce pražilo... a věta následující byly

- částí předchozího odstavce (1, 2)
- 184 Skrýti se ve strništi nebylo kde. příklady. Člověk si velmi těžko zvyká na představu, že dnes večer nebude již živ, obzvláště, odvykl-li si již. Čím mu mohl (1, 2)
- 191 že to potřebuje (1)
- 193 Vždyť vy už máte být (1)
- 197 systém kyblíků (1)
- nesmrdí (1)
- frugální strava mi není nesympatická (1)
- Zde tedy rozhodně jde o zásadní omyl. (1)
- mne vůbec malicherné injurie (1)
- 198 Byl jsem za to odsouzen senátem v. r. Boučka pro zanedbání povinné redaktorské péče podle zákona na ochranu republiky k měsíčnímu tuhému vězení s posty a k 1000 Kč pokuty. (1)
- 199 pro mne přišel četník. V 1/2 10 mne odvedl k zemskému soudu. Tam jsem s jinými vězni čekal asi do 11 hodin, načež mne posadili (1)
- 200 Cigarety v rukavicích našel. „Svlíknout (1) zarazilo a jeho tón se stal slušným. „Podlaha (1) Měl doslova pravdu. Stál jsem na dece. z prvních mých hloupých myšlenek (1) že si na toho člověka půjdu (1)
- 201 perzekuci komunistů (1)
- jednak mu před mojí tělesnou prohlídkou řekli tři kladenští soudruzi-vězňové (mezi nimi i soudr. Solnař), kteří mu tam pracují. A měl-li (1) Systém to má zkrátka zařízeno velmi dobře. (1) mě pan dozorce (1) věci, do toho sklepa jsou zavíráni první den i všichni političtí vězňové, Kozák, Bartoš, Solnař a Dymeš tam byli také. Sklep (1)

přestává (alespoň v mém případě) popáté
sychravá zima. Vprostřed sklepa (1)
vyměňovat slavníky, tuším, jednou ročně (1)
tuberkulózních, neboť tady se právě spí jen
jednu noc, než se dostanou lidi do cel. (1)
zápal plic (1)
přes uši a lehneš si. (1)

202 Kyblík ovšem smrdí a tak prožíváš (1)
ve mně ovšem vrzaly (1)
dva dny nato (nevím, zda následkem sklepa) mi (1)
Jednu jsem již rozmasíroval, druhou ještě mám.
(1)

opakoval jsem s největším klidem. (1)
Druhý den formality. S ostatním „cuvaksem“
do nemocnice. Pán s dlouhým, krásně pěstova-
ným plnovousem. Medicinální rada. Je-li kromě
toho také lékařem, posud nevím, věžňům se
v těchto věcech všechno věřit nemůže. Očkoval
nás proti neštovicím. Pak nám ve škole nějaký
trestanec zkoumal rukopis a zjistil stupeň vzdě-
lání. („Univerzita? Počkejte, to se musí po po-
řádku. Obecnou školu máte?“) Na to každý
zvláště k panu řediteli zdejší školy. Roztomilý
(alespoň ke mně) starý pán, zná rodinu, slíbil
mi knihy, v knihovně mají Jesenia, asi 5 knih
starého pána. Tobě udělal kompliment: „Velké
nadání, opravdu velké nadání.“ Pak každý zvláš-
tě k panu faráři. Blondýn (1)

203 cizejšího než úsměv. O náboženských věcech (1)
studným očima a tváří (1)
do posledního slova. Nato jsme byli každý zvlášť
vedeni ke „konferenci, to jest (1)
než jsem myslel, ale něco Ti přece ještě povím.

Na procházkách (my v samovazbách je mám
2× denně) jsem (1)

K rasu s pitomou intelektuálštinou (1)
204 lidské společnosti. Mluvili jsme o frakařích,
což jsou doživotně odsouzení (mají černou pásku
u krku — frak). Jsou to takové zdomácněné
zde písarské myši, hlavičku skloněnou, pracičky
v štipku pod bradou, stále hotovi někam skočit,
úslužní, podlízaví, protože půjdou po 15—20
letech domů, budou-li se vzorně chovat. Praví
s despektem Bureš: „Viš, loupežný vrah, to
není slušný člověk.“ A hluboce se nad tou senten-
cí zamyslí. „To je zloděj, kterej to neumí.“ Vřele
Tě líbám. (1)

205 naší hladovky a vzruchu, který (1)

Při přípravě textu tohoto vydání jsme opravili chyby
vydání předcházejících a uvedená místa jsme upravili
podle dřívějších vydání takto:

29 byl sladší příchutí (1)

34 malý čistý hoch (1)

66 vojenské patroly nemající (1)

87 zaveden odstavec: Usmívám se (1 a čsp.)

98 s beraní tvrdohlavostí (vyd. O. Girgala)

108 zaveden odstavec: Viděl v mých očích (1)

111 „Pro lidi“ a „pro prasata“ (1)

113 zaveden odstavec: Jenda je zdvořilý (1 a čsp.)

113 stínů; zelená (1 a čsp.)

115 zaveden odstavec: Ano, Galičák (1)

117 kdyby byl býval byl pilný (1)

119 jmenuju (1 a čsp.)

131 Dejte mi práci na zahradě! (1)

131 delikventa; stávalo se tak. (1)

V Olbrachtově pozůstalosti jsou uloženy také zápisky

z ostravské věznice, které otiskujeme na str. 231—242 poprvé. Slova nebo věty v půltučných závorkách škrtl v rukopise autor. Slova nebo jejich části v hranatých závorkách doplňuje pro snazší čitelnost editor. Otazník v hranaté závorce znamená, že si editor není jist správným čtením slova předcházejícího. Jen pro zajímavost uvádíme, že je v pozůstalosti uložen i onen kapesník a ono papírové srdce, o nichž mluví Olbracht na str. 192, a dále to, že povídka Rozhovor na okenním prkně využil Olbracht částečně v rukopisné, dosud nepublikované filmové hře Vzpouora ve skautském táboře (Frantík pekař).

R. H. (1970)

OBSAH

ZAMŘÍŽOVANÉ ZRCADLO

První den	9
Druhý den	24
Třetí den	41
Tři výkřiky ze tmy	62
Čtvrtý den	72
Rozhovor na okenním prkně	88
Pátý den	109
Hrob v kosatcích	124
Dny ubíhají vzad	144
Polovina života	164
Poslední den	194

DVĚ PSANÍ A MOTÁK

Přílohy	200
Doslov	202
Vydavatelské poznámky	203